

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY MAJLISI QONUNCHILIK PALATASI

12-avgust
2026

“Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot”

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining 35 yilligi

“MAMLAKATIMIZDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA PARLAMENTNING ROLI”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 258 sahifa.
2026-yil, avgust*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

KIRISH

EKOLOGIK QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH VA “YASHIL” TARAQQIYOT BORASIDAGI PARLAMENT NAZORATI

Xamzayev Abdushukur Xudoykulovich
O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasidagi
O‘zbekiston ekologik partiyasi fraksiyasining rahbari

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari!

Xonimlar va janoblar!

Jahonda kechayotgan iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi, suv resurslari tanqisligi, yerlarning degradatsiyasi va atrof-muhit ifloslanishi kabi ekologik tahdidlar barcha davlatlar oldida umumiy vazifalarni qo‘ymoqda. Bu esa ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda barqaror rivojlanishning huquqiy asoslarini mustahkamlashni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilashni taqozo etmoqda.

“Yashil” taraqqiyotni ta‘minlash zamon talablariga javob beradigan qonunchilik bazasini shakllantirish, uni muntazam takomillashtirib borish hamda qabul qilingan qonunlar ijrosi ustidan samarali parlament nazoratini ta‘minlash bilan chambarchas bog‘liqdir.

Muhim ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy ahamiyatga ega bo‘lgan ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solishga qaratilgan ekologik qonunchilik samaradorligini oshirish muhim omil hisoblanadi.

So‘nggi yillarda Yangi O‘zbekistonda atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini hayotga keng joriy etishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlarning huquqiy poydevorini mustahkamlash hamda ularning ijrosini ta‘minlashda parlamentning o‘rni va mas‘uliyati tobora ortib bormoqda.

Ekologik xavfsizlikni ta‘minlash va “yashil” taraqqiyotga erishish har qanday davlatning puxta o‘ylangan huquqiy siyosatiga bevosita bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, so‘nggi yillarda Yangi O‘zbekistonda ekologik sohada qonunchilikni xalqaro standartlar asosida takomillashtirishga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Eng avvalo, 2023-yilda xalqimizning xohish-istaklari asosida qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi muqaddimasidagi «mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini ko‘paytirishga, hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylashga hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashga astoydil ahd qilib...» degan jumlar ham bu borada mamlakatimiz o‘zining aniq va mustahkam pozitsiyasiga ega ekanini anglatadi. Bundan tashqari, Bosh Qomusimizda ijtimoiy, iqtisodiy huquqlar qatori «ekologik huquq» tushunchasi kiritildi.

Xususan, fuqarolarning qulay atrof-muhitga bo‘lgan huquqi, tabiiy boyliklarni asrab-avaylash hamda kelgusi avlodlar manfaatlarini ta‘minlash davlatning ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilandi.

Keyingi yillarda o‘rmonlardan foydalanish, yaylovlarni muhofaza qilish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, ekologik audit, gidrometeorologiya, organik mahsulotlar ishlab chiqarish, ichimlik suvi ta‘minoti hamda suv resurslarini boshqarish sohalarida qabul qilingan qonunlar mazkur yo‘nalishda yaxlit huquqiy tizimni shakllantirishga xizmat qildi.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda ekologik qonunchilikni takomillashtirishda quyidagi yo‘nalishlar ustuvorlik kasb etdi:

- birinchidan**, atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta‘minlash;
- ikkinchidan**, iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish va oldini olish, “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish;
- uchinchidan**, yerdan foydalanish va muhofaza qilish;
- to‘rtinchidan**, yer osti boyliklaridan foydalanish va muhofaza qilish;
- beshinchidan**, suvdan foydalanish va muhofaza qilish;
- oltinchidan**, o‘simlik dunyosidan foydalanish va muhofaza qilish;
- yettinchidan**, hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish;
- sakkizinchidan**, atmosfera havosini muhofaza qilish qonunchiligi;
- to‘qqizinchidan**, gidrometeorologiya sohasi.

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari!

2016–2025-yillarning o'zida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida 30 ga yaqin qonun qabul qilinib, ular ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solishning zamonaviy tizimini yaratish uchun poydevor bo'ldi.

Jumladan, "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida", "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida", "O'rmon to'g'risida", "Qayta tiklanuvchi energiya manbalari to'g'risida", "Ekologik audit to'g'risida", "Gidrometeorologiya faoliyati to'g'risida", "Organik mahsulotlar to'g'risida", "Tuproqni muhofaza qilish va uning unumdorligini oshirish to'g'risida", "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida", "Issiqxona gazlarining chiqarilishini cheklash to'g'risida"gi yaxlit va yangi tahrirdagi qonunlar hamda Suv kodeksining qabul qilinishi mamlakatimizda ekologik siyosatning huquqiy asoslarini yangi bosqichga olib chiqdi.

Mazkur qonunlar nafaqat tabiiy resurslarni muhofaza qilishning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirdi, balki iqlim o'zgarishiga moslashish, "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish, biologik xilma-xillikni asrash hamda ekologik xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatining huquqiy poydevorini mustahkamladi.

Bugungi kunda ekologik qonunchilikning asosiy vazifasi faqat tabiatni muhofaza qilish bilan cheklanmaydi. U investitsiya siyosatini shakllantirish, resurslardan samarali foydalanish, "yashil" texnologiyalarni rag'batlantirish, iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish hamda aholining munosib hayot sifatini ta'minlashning muhim huquqiy omiliga aylanmoqda.

Mamlakatimiz xalqaro huquqning teng huquqli subyekti sifatida bir qator xalqaro hujjatlarga qo'shildi.

Xususan:

Qonunchilik palatasi majlislarida hukumat a'zolarining Qonunchilik palatasi deputatlari savollariga javoblarini eshitish — "Hukumat soati";

davlat organlari rahbarlarining o'z faoliyati masalalari yuzasidan axborotini eshitish;

Qonunchilik palatasi tomonidan davlat organlarining mansabdor shaxslariga qonunlar va davlat dasturlarining ijrosi masalalari yuzasidan parlament so'rovi yuborish;

Qonunchilik palatasining tegishli qo'mitasi tomonidan davlat organlari rahbarlarining axborotini eshitish;

qonun hujjatlarining ijrosi holatini va huquqni qo'llash amaliyotini tegishli qo'mita tomonidan o'rganish hamda qonunosti hujjatlarining qabul qilinishi yuzasidan monitoringni amalga oshirish;

deputatlik so'rovlari yuborish va boshqa shakllarda amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Ekologik partiyasi fraksiyasi va uning deputatlari ham mazkur jarayonlarda faol ishtirok etmoqda.

2025-yil davomida Ekologik partiya fraksiyasi tashabbusi bilan ekologik masalalar yuzasidan 2 marotaba hukumat a'zolarining axboroti eshitildi va davlat organlarining mansabdor shaxslariga 3 marotaba parlament so'rovi yuborildi.

Shu bilan birga, fraksiya yig'ilishlarida sohadagi qonunlar va davlat dasturlarining ijrosi yuzasidan 13 marotaba tegishli mansabdor shaxslarning axborotlari eshitildi.

Hurmatli anjuman ishtirokchilari!

Fraksiyamiz Qonunchilik palatasi deputatlari bilan hamkorlikda kelgusida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi qonunlarni tizimlashtirish, qonunlarda huquqiy tartibga solish mexanizmlarini aniq belgilashga qaratilgan qonun loyihalari ustida ish olib bormoqda.

Jumladan:

ekologik qonunchilikni tizimlashtirish va kodifikatsiyalashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Ekologiya kodeksini maromiga yetkazish;

"Hayvonlarni shafqatsiz munosabatdan himoya qilish to'g'risida"gi qonun loyihasini;

"Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun loyihasini yangi tahrirda;

"Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi qonun loyihasini yangi tahrirda;

"Chiqindilar to'g'risida"gi qonun loyihasini yangi tahrirda;

"Atrof-muhit monitoringi to'g'risida"gi yangi qonun loyihasini ishlab chiqish oldimizda turgan ustuvor vazifalar hisoblanadi.

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari!

Xulosa o'rinda aytishimiz mumkinki, Yangi O'zbekistonda ekologik qonunchilikni takomillashtirish va "yashil" taraqqiyotni ta'minlash jarayonida parlament nafaqat qonun qabul qiluvchi oliy vakillik organi, balki qabul qilingan qonunlarning hayotga to'liq va samarali tatbiq etilishi ustidan ta'sirchan nazoratni amalga oshiruvchi muhim konstitutsiyaviy institut sifatida ham alohida o'rin tutadi.

Ishonchim komilki, mazkur xalqaro konferensiya doirasida bildiriladigan ilmiy yondashuvlar, amaliy takliflar va ilg'or tajribalar ekologik qonunchilikni yanada takomillashtirish, o'zaro tajriba almashish hamda barqaror va "yashil" taraqqiyot maqsadlariga erishish yo'lida muhim muvaffaqiyat maydoni bo'lib xizmat qiladi.

E'tiboringiz uchun rahmat!

MUNDARIJA

AHOLINING EKOLOGIK MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA EKOLOGIK TA'LIM, JAMOATCHILIK ISHTIROKI VA SHAXSIY JAVOBGARLIK: 2025–2026-YILLARDAGI INSTITUTIONAL O'ZGARISHLAR TAHLILI.....	16
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich	
BMTNING BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARINI MILLIY DARAJADA AMALGA OSHIRISH: O'ZBEKISTON TAJRIBASI VA USTUVOR YO'NALISHLAR.....	24
Teshaboyev To'liqin Zakirovich	
YASHIL IQTISODIYOTNI IQTISODIY VA HUQUQIY QO'LLAB-QUVVATLASH, INSTITUTIONAL MEXANIZMLAR VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI.....	31
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna	
TAKOMILLASHTIRISH: YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLAR VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	37
Shamsiddin Allayarov	
EKOLOGIYA SOHASIDAGI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	45
S. Sh. Utemuratova	
EKOLOGIK BARQARORLIK — YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTINING MUSTAHKAM POYDEVORI.....	49
G'afforov X. L.	
MENEJMENT VA BIZNES BOSHQARUVIDA EKOLOGIK, YONDASHUV, ESG TAMOIYILLARI, “YASHIL” STRATEGIYA VA KORPORATIV BOSHQARUV MEXANIZMLARI	58
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich	
РОЛЬ ГРУППЫ ДЕПУТАТОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ	65
Алиханов Борий Батирович Сангинов Саидрасул Сайдакпарович	
YASHIL ISLOHOTLARNI AMALGA OSHIRISH HAMDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA YASHIL PARTIYALARNING GLOBAL AHAMIYATI.....	69
Qo'chqorov Islomjon Nurali o'g'li Xursanov Kamoljon Erkinjon o'g'li	
RESPUBLIKAMIZDA EKOLOGIK SIYOSAT VA XAVFSIZLIK MASALALARI.....	73
Raximov Oybek Raimovich Xofizov Baxriddin Turdievich	
AHOLINING EKOLOGIK MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA JAMOATCHILIK ISHTIROKI VA TA'LIM IMKONIYATLARI (STEAM YONDASHUVI MISOLIDA).....	76
N. Matkarimova	
O'ZBEKISTONDA YOSHLAR PARLAMENTINI MUHIM DEMOKRATIK INSTITUT SIFATIDA SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI VA ISTIQBOLDAGI REJALAR.....	80
Abdullayev Muxammadqodir Mashxur o'g'li Xushvaqtov Feruzbek Ilxom o'g'li	
СОТРУДНИЧЕСТВО ПАРЛАМЕНТА УЗБЕКИСТАНА С ННО В ПОВЫШЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ	83
Сангинов Саидрасул Сайдакпарович	
OROLBO'YI MINTAQASIDA «SUV IQTISODIYOTI» VA «YASHIL OBLIGATSIYALAR» (GREEN BONDS) TIZIMINI YANADA RIVOJLANTIRISHDA PARLAMENT NAZORATI VA QONUNCHILIK MEXANIZMLARI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA).....	87
Otamuratov Oybek Baxtiyorovich	

INKLYUZIV YONDASHUV ASOSIDA EKOLOGIK TARBIYANI TASHKIL ETISHNING IJTIMOY PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	93
Xodjayeve Mohira Mirzahmadovna	
KORXONALARNING BARQAROR RIVOJLANISH TIZIMIDA EKOLOGIK VA IJTIMOY KO'RSATKICHLAR AUDITI.....	97
Akbarov Azizbek Abdusattarovich	
O'ZBEKISTONDA XALQARO BIZNESNING BARQAROR RIVOJINI TA'MINLASHDA MARKETING VA YASHIL INNOVATSIYALARNING ROLI VA AHAMIYATI.....	103
Sayfullayeva Nigora Fayzulla qizi	
TOZA HUDUDDAN YASHIL TAFAKKURGA — EKOLOGIK ISLOHOTLARNING AMALIY NATIJALARI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	107
Alimardonova Z. M.	
SUV RESURLARIDAN OQILONA FOYDALANISH — BARQAROR TARAQQIYOT OMILI	111
Jo'rayev Komiljon Begmonovich	
Xudoyqulov Avloqul Nurmanovich	
IQLIM O'ZGARISHIGA MOSLASHISH SHAROITIDA SHAHAR VA SANOAT HUDUDLARINI «YASHIL» ZONALASHTIRISHNING HUQUQIY KAFOLATLARI	114
Berdiqulova Munira Faxriddin qizi	
EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA XALQARO HUQUQIY STANDARTLARNI O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIGA IMPLEMENTATSIYA QILISH: XALQARO MAJBURIYATLAR IJROSI USTIDAN PARLAMENT NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	118
Egamberdiyeva Sevara Baxodir qizi	
EKOLOGIK MASALALARDA PARLAMENTLARARO HAMKORLIK VA XALQARO TAJRIBA ALMASHINUVI	123
Ergasheva Nodira Toxir qizi	
IQLIM O'ZGARISHIGA MOSLASHUV SIYOSATIDA FARG'ONA VILOYATINING YEROSTI SUVLARI MONITORINGI.....	127
Abdulxayev Zoxidjon	
O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA PARLAMENT NAZORATINING NATIJADORLIGI: INSTITUTSIONAL MEZONLAR.....	132
Saburova Juldizxan Axmetovna	
O'ZBEKISTONDA IQLIM O'ZGARISHINING AMUDARYO HAVZASI VA OROLBO'YI HUDUDIDAGI SUV RESURLARI HAMDA QISHLOQ XO'JALIGIGA TA'SIRI	137
Mamadiyarov Dilshod Uralovich	
Xodjiyev Alisher Kuldashevich	
IQLIM O'ZGARISHINING ZAYTUN NAVLARINING GULLASHIGA TA'SIRI	140
Yormatova D.Y.	
Xaydarkulov S.	
BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARINI AMALGA OSHIRISHDA PARLAMENT NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH	143
Jo'rayeva Shahina Narzullayevna	
IQLIM MUAMMOLARI VA ULARNI YUMSHATISHGA DOIR AMALIY YECHIMLAR.....	146
Mirxoliqova Charos Xabibullaevna	
Qodirova Shahnoza Ziyodulloyevna	
YASHIL BELBOG'LAR NEGA KERAK?.....	149
Yormatova Dilorom Yormatovna	
MAMLAKATIMIZDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA PARLAMENTNING ROLI: XOTIN-QIZLAR ISHTIROKI VA JAMOATCHILIK NAZORATI.....	154
Sharipova Diyora Botirovna	

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA EKOLOGIK MADANIYAT VA KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....	158
Toshturdiyev Nurbek Nurali o'g'li Hakimova Mahbuba	
EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING AHAMIYATI.....	163
Qutlymuratov Baxitbay Xojabayevich	
ARASTUNING ONG VA TABIAT HAQIDAGI TA'LIMOTINING SHARQ FALSAFASIGA TA'SIRI.....	166
Umaraliyeva Gulchexra Baxodirjonovna	
ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ ESG-ТРАНСФОРМАЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПОЛИМЕРНОЙ УПАКОВОЧНОЙ ИНДУСТРИИ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ И ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ.....	169
Ташпулатов Дильмурад Рустамович	
TALABA-YOŠHLARDA EKOLOGIK-HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTIONAL MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	172
Habibjonov Izzatbek Dilshodjon o'g'li	
MINTAQAVIY EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA O'RMON FONDI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH HAMDA PARLAMENT NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH.....	177
Egamberdiyev Shaxzod Baxodir o'g'li	
MARKAZIY O'ZBEKISTON SUV QUSHLARI GELMINTOFAUNASINING HUDUDLAR KESIMIDA TAQSIMLANISHI	182
Soliyeva Gulnoza Daniyarovna	
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОЛУЧЕНИЯ ТОФУ ИЗ СОЕВОГО МОЛОКА С ПРИМЕНЕНИЕМ РАЗЛИЧНЫХ КОАГУЛЯНТОВ И ОЦЕНКА ЕГО КАЧЕСТВА	185
Ш. А. Ишниязова Д. Нурвафаева К. О. Додаев	
PARIJ IQLIM BITIMI VA BRM 13-MAQSADINI AMALGA OSHIRISHDA PARLAMENT DIPLOMATIYASI: XALQARO MAJBURIYATLARNING MILLIY QONUNCHILIKKA INTEGRATSIYASI.....	188
Abdullayeva Shahlo Shokir qizi Muitov Davron Sabirovich	
FOND BOZORIDA INVESTORLARNING INVESTITSION XULQ-ATVORINI TAKOMILLASHTIRISHDA MOLIYAVIY SAVODXONLIKNING AHAMIYATI	193
Karimova Nurjahan Olim qizi	
EKOLOGIK MADANIYAT — KELAJAK OLDIDAGI MAS'ULIYAT: AHOLINING EKOLOGIK ONGINI YUKSALTIRISHDA TA'LIM VA TARBIYANING O'RNI.....	197
Rustamova M. M.	
O'ZBEKISTON SHAHARLARIDA KO'KALAMZORLASHTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI: EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA DAVLAT SIYOSATI VA PARLAMENTNING ROLI.....	200
Asomxonova Rayxonaxon Xolova Shoxista Abduvositovna	
O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O'RNI.....	204
Dadaboyev Husanboy G'ofurovich	
YOŠHLARDA EKOLOGIK VATANPARVARLIK HISSINI SHAKLLANTIRISHNING NORMATIV-HUQUQIY ASOSLARI	210
Oripov Ahmadjon Muhammadjonovich	

IQLIM O'ZGARISHI VA «YASHIL» IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISINING HUQUQIY HAMDA INSTITUTSIONAL FAOLIYATI.....	214
Raxmanov A. M.	
TOG'-KON FAOLIYATINING EKOLOGIK TA'SIRINI BAHOLASH VA KAMAYTIRISHNING ILMIY ASOSLARI	217
Abduniyazov Xusan	
IQLIM O'ZGARISHI VA SUV TANQISLIGI.....	222
Xushvaqtova X. S.	
EKOLOGIK MADANIYATNI YUKSALTIRISHDA PARLAMENT VA FUQAROLIK JAMIYATI HAMKORLIGI: IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLIL.....	226
Alikulov Xusniddin Akbarovich	
IQLIM O'ZGARISHIGA MOSLASHISH VA UNING SALBIY OQIBATLARINI YUMSHATISH	231
Mavlonova Madinabonu	
EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA O'ZBEKISTON EKOLOGIK PARTIYASI FRAKSIYASI VA MAHALLIY KENGASH DEPUTATLARINING O'RNI.....	234
Elmirzayev Bahrom Toshkentovich	
EKO-KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIMNING O'RNI VA METODIK YONDASHUVLARI.....	238
Raxmanova Zebiniso Po'latovna Raximov Oybek Raimovich	
РАЗРАБОТКА НАУЧНЫХ ОСНОВ СТРАТЕГИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ УСТОЙЧИВОГО ТРАНСПОРТА	243
Шадиметов Юсуфжан Шадиметович Айрапетов Дмитрий Алексеевич	
ACADEMIC STAFF PERFORMANCE AND HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN MODERN UNIVERSITIES	246
Sultonboyeva Munira Bahodirovna Sultanova Kamila Mukhtorali kizi	
SUG'URTA XIZMATLARI BOZORINI BOSHQARISHGA OID ILMIY YONDASHUVLARNING EVOLYUTSIYASI.....	252
Kurbonov S.A.	

SUG'URTA XIZMATLARI BOZORINI BOSHQARISHGA OID ILMIY YONDASHUVLARNING EVOLYUTSIYASI

Kurbonov S.A.

i.f.d. (PhD), Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi

Moliya va buxgalteriya hisobi kafedrası dotsenti v.b.

Email: saidbek0510@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisdá sug'urta xizmatlari bozorini boshqarishga oid ilmiy yondashuvlarning tarixiy evolyutsiyasi tahlil qilingan. Sug'urta bozorini boshqarishning klassik, aktuar, institutsional, tizimli va riskka asoslangan yondashuvlari mazmuni yoritilib, ularning rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, xalqaro sug'urta nazoratida qoidalarga asoslangan tartibga solishdan tamoyillarga va riskka asoslangan nazorat modeliga o'tish jarayonlari, IAIS standartlari hamda ComFrame konsepsiyasining ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida sug'urta xizmatlari bozorini samarali boshqarishda moliyaviy barqarorlik, institutsional muhit, risklarni boshqarish, raqamlashtirish va zamonaviy tartibga solish mexanizmlarini kompleks qo'llash zarurligi asoslangan.

Kalit so'zlar: sug'urta bozori, sug'urta xizmatlari, boshqaruv, aktuar yondashuv, institutsional yondashuv, riskka asoslangan nazorat, IAIS, ComFrame, moliyaviy barqarorlik, raqamlashtirish.

Abstract. This thesis analyzes the historical evolution of scientific approaches to the management of the insurance services market. The content of classical, actuarial, institutional, systemic, and risk-based approaches to insurance market management is examined, and the main stages of their development are considered. Particular attention is paid to the transition in international insurance supervision from rules-based regulation to principles-based and risk-based supervision, as well as to the role of IAIS standards and the ComFrame framework. The study substantiates the need for an integrated application of financial stability measures, institutional mechanisms, risk management, digitalization, and modern regulatory approaches to ensure effective management of the insurance services market.

Keywords: insurance market, insurance services, management, actuarial approach, institutional approach, risk-based supervision, IAIS, ComFrame, financial stability, digitalization.

Аннотация. В данном тезисе анализируется историческая эволюция научных подходов к управлению рынком страховых услуг. Рассмотрено содержание классического, актуарного, институционального, системного и риск-ориентированного подходов к управлению страховым рынком, а также основные этапы их развития. Особое внимание уделено переходу в международном страховом надзоре от регулирования, основанного на правилах, к регулированию, основанному на принципах и рисках, а также значению стандартов IAIS и концепции ComFrame. В результате исследования обоснована необходимость комплексного применения механизмов обеспечения финансовой устойчивости, институционального развития, управления рисками, цифровизации и современных подходов к регулированию для эффективного управления рынком страховых услуг.

Ключевые слова: страховой рынок, страховые услуги, управление, актуарный подход, институциональный подход, риск-ориентированный надзор, IAIS, ComFrame, финансовая устойчивость, цифровизация.

KIRISH

Sug'urta bozorini boshqarish tarixan ikki asosiy yo'nalish o'rtasidagi muvozanatga asoslangan: bir tomondan, sug'urta tashkilotlari barqarorligini ta'minlashga qaratilgan davlat tomonidan tartibga solish va nazorat mexanizmlari, ikkinchi tomondan esa bozor samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi erkinlashtirish tamoyillari. Mazkur boshqaruv yondashuvlarining rivojlanishi iqtisodiy qarashlarning o'zgarishini aks ettiradi: dastlab alohida sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash asosiy maqsad bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda milliy iqtisodiyot miqyosidagi umumiy risklarni boshqaruvchi o'zaro bog'liq institutsional va moliyaviy tizimlarni shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Sug'urta xizmatlari bozorini boshqarishga oid ilmiy yondashuvlarning shakllanishi risk, noaniqlik va ularni tartibga solishning institutsional mexanizmlari haqidagi iqtisodiy tafakkurning umumiy rivojlanish jarayonini ifodalaydi. Sug'urta dastlab mulkiy yo'qotishlarni qoplashning amaliy vositasi sifatida qaralgan bo'lsa, keyinchalik u risklarni qayta taqsimlash, investitsiya resurslarini shakllantirish, xo'jalik jarayonlari barqarorligini ta'minlash hamda moliya tizimi barqarorligini qo'llab-quvvatlash funksiyalarini bajaruvchi murakkab moliyaviy-iqtisodiy tizim sifatida namoyon bo'la boshladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, "sug'urta xizmatlari bozorini boshqarish" tushunchasi sug'urtaning o'zidan ancha keyin shakllangan. Dastlabki ilmiy tadqiqotlarda sug'urta faoliyatining alohida jihatlariga, xususan, sug'urta fondining mohiyati, sug'urta hodisasi yuz berish ehtimoli, sug'urta tariflarini hisoblash va sug'urtalovchining to'lov qobiliyatini ta'minlash masalalariga asosiy e'tibor qaratilgan.

Faqat moliyaviy munosabatlarning murakkablashuvi va iqtisodiyotda sug'urtaning roli kengayishi natijasidagina sug'urta bozori mustaqil boshqaruv obyekti sifatida tadqiq etila boshlandi.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda sug'urta bozori turli ilmiy maktablar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Moliyaviy yondashuv vakillari sug'urta bozorini, asosan, sug'urtalovchilar va sug'urta qildiruvchilar o'rtasidagi pul oqimlarini qayta taqsimlash mexanizmi sifatida ko'rib chiqadilar. Institutsional yondashuv esa huquqiy me'yorlar, davlat institutlari va tartibga solish mexanizmlarining rolga urg'u beradi. Tizimli yondashuv doirasida sug'urta bozori o'zaro bog'liq subyektlar, jarayonlar va institutlardan tashkil topgan tizim sifatida qaraladi; uning faoliyati ichki hamda tashqi iqtisodiy muhit omillari ta'sirida shakllanadi.

Ilmiy talqinlarning bunday xilma-xilligi sug'urta bozorining bir vaqtning o'zida iqtisodiy, moliyaviy, ijtimoiy va institutsional hodisa ekanligi bilan izohlanadi. Shu sababli uni boshqarishga oid yondashuvlar rivoji bir konsepsiyaning boshqasi bilan to'liq almashtirilishi orqali emas, balki tadqiqot doirasining bosqichma-bosqich kengayishi orqali amalga oshgan.

Sug'urtaning iqtisodiy tizimdagi o'rni haqidagi dastlabki ilmiy qarashlar XVIII asr klassik siyosiy iqtisod maktabi doirasida shakllangan. Ushbu davrda sug'urta hali mustaqil boshqaruv sohasi sifatida qaralmagan bo'lsa-da, iqtisodchilar uning bozor tizimi barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyatini o'rganishni boshlaganlar.

Sug'urtaning iqtisodiy mohiyatini tushunishda Adam Smith katta hissa qo'shgan. Uning "Xalqlar boyligining tabiati va sabablari to'g'risida tadqiqot" asarida sug'urta noaniqlikni kamaytiruvchi hamda tadbirkorlik faoliyatining barqarorligini ta'minlovchi institut sifatida baholangan. Klassik maktab nuqtai nazariga ko'ra, sug'urtaning asosiy vazifasi tasodifiy yo'qotishlarning oqibatlarini iqtisodiy munosabatlar ishtirokchilari o'rtasida taqsimlashdan iborat edi.

Biroq klassik yondashuv ma'lum cheklovlarga ega bo'lgan. Mazkur maktab vakillari sug'urtaning umumiy iqtisodiy foydasiga asosiy e'tibor qaratgan bo'lsalar-da, sug'urta bozori faoliyatining ichki mexanizmlari, risklarni boshqarish, sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi hamda davlat tomonidan tartibga solish masalalarini yetarlicha ochib bermaganlar.

Sug'urta nazariyasi rivojida sifat jihatidan yangi bosqich XVIII–XIX asrlarda aktuar fanining shakllanishi bilan bog'liq. Mazkur yo'nalishning asosiy farqi sug'urta faoliyatini tajribaga asoslangan boshqarishdan risklarni matematik usullar orqali baholashga o'tishda namoyon bo'ldi.

Edmond Halley tomonidan 1693-yilda *Philosophical Transactions of the Royal Society* jurnalida e'lon qilingan tadqiqot o'lim jadvallarini ilmiy asosda shakllantirish uchun muhim asos yaratdi. Keyinchalik Abraham de Moivre va Thomas Simpson tadqiqotlari umrboqiy renta qiymatini hamda sug'urta majburiyatlarini baholash usullarining rivojlanishiga xizmat qildi.

XIX asr Yevropa aktuar maktabi vakillari — Benjamin Gompertz, William Makeham, August Zillmer va Carl Gattendorfer — tomonidan olib borilgan tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

Ularning ilmiy ishlari quyidagi yo'nalishlarning rivojlanishini ta'minladi:

- aktuar hisob-kitob usullarining shakllanishi;
- sug'urta zaxiralarini shakllantirish tamoyillarining ishlab chiqilishi;
- sug'urta hodisalari ehtimolini baholash modellarining yaratilishi;
- ilmiy asoslangan tarif siyosatining rivojlanishi.

Aktuar yondashuv ilk bor sug'urta tashkilotlarini boshqarish uchun to'laqonli ilmiy asos yaratdi. Shu bilan birga, uning cheklangan jihati shundan iborat ediki, sug'urta bozori asosan miqdoriy ko'rsatkichlar nuqtai nazaridan o'rganildi, institutsional, huquqiy va ijtimoiy omillarga esa yetarli darajada e'tibor berilmadi.

XIX asrning ikkinchi yarmida sug'urta bozorining rivojlanishi yanada kengroq ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan tadqiq etila boshlandi. Nemis tarixiy maktabi vakillari — Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand, Karl Knies va Gustav Schmoller — iqtisodiy institutlarning rivojlanishini tarixiy, huquqiy va ijtimoiy muhitdan ajratib o'rganish mumkin emasligini asoslab berdilar.

Sug'urta sohasiga nisbatan mazkur yondashuv muhim ahamiyat kasb etdi, chunki u sug'urta bozorining samaradorligi faqat talab va taklif qonuniyatlari bilan emas, balki institutsional muhit va tartibga solish tizimining samaradorligi bilan ham belgilanadi, degan xulosani ilgari surdi.

Ushbu yondashuv doirasida sug'urta bozori davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari qo'llaniladigan soha sifatida qarala boshlandi. Sug'urta tashkilotlarini litsenziyalash qoidalarini shakllantirish, ularning kapitaliga qo'yiladigan talablarni belgilash, to'lov qobiliyatini nazorat qilish mexanizmlarini joriy etish hamda sug'urta qildiruvchilar manfaatlarini himoya qilish sug'urta sektorini boshqarishning asosiy yo'nalishlariga aylandi.

XX asrning ikkinchi yarmida sug'urta faoliyatining alohida elementlarini o'rganishdan sug'urta bozorini yaxlit moliyaviy tizim sifatida tahlil qilishga o'tish jarayoni yuz berdi.

Risk va noaniqlik nazariyasi rivojiga Kenneth Arrow hamda Karl Borch katta hissa qo'shdilar. Ularning tadqiqotlari sug'urtani iqtisodiy subyektlar o'rtasida risklarni optimal taqsimlash mexanizmi sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi.

Mazkur yo'nalishning keyingi rivoji J. David Cummins tadqiqotlari bilan bog'liq bo'lib, u sug'urta tashkilotlarini moliyaviy institutlar sifatida baholadi. Uning fikricha, bunday tashkilotlar faoliyati kapital barqarorligi, risklarni boshqarish samaradorligi va tartibga solish tizimining sifati nuqtai nazaridan tahlil qilinishi lozim.

Rus tilidagi iqtisodiy ilmiy maktabda sug'urta bozori nazariyasining rivojlanishi asosan uning institutsional tuzilmasi, davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari hamda sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini tadqiq qilish yo'nalishida amalga oshirildi.

Vladimir Shakhov, Yuri Fogelson, Aleksandr Arkhipov va Aleksandr Tsyganov sug'urta nazariyasining rivojlanishi, tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish hamda sug'urta bozorining samarali faoliyat yuritish asoslarini shakllantirishga salmoqli hissa qo'shdilar.

Rossiya ilmiy maktabining o'ziga xos jihati iqtisodiy va huquqiy yondashuvlarning uyg'unlashuvida namoyon bo'ladi: sug'urta bozori bir vaqtning o'zida moliyaviy mexanizm hamda davlat tomonidan tartibga solinuvchi institut sifatida qaraladi.

O'zbekistonda sug'urta bozorini o'rganishga oid ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishi milliy sug'urta tizimini shakllantirish, moliya sektorini erkinlashtirish va xalqaro tartibga solish standartlarini joriy etish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekistonlik olimlarning tadqiqotlari asosan sug'urta bozorining institutsional rivojlanishi, sug'urta xizmatlarini raqamlashtirish, sug'urta tashkilotlarining raqobatbardoshligini oshirish hamda davlat boshqaruvi mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga qaratilgan.

1-jadval

Sug'urta xizmatlari bozorini boshqarishga oid ilmiy yondashuvlarning evolyutsiyasi¹

Tarixiy bosqich	Asosiy namoyandalar	Ilmiy hissa	Sug'urta bozorini boshqarish rivojidagi ahamiyati
XVII–XVIII asrlar (klassik siyosiy iqtisod davri)	Adam Smith, David Ricardo	Sug'urtaning iqtisodiy noaniqlikni kamaytiruvchi va xo'jalik faoliyatining uzluksizligini ta'minlovchi institut sifatidagi roli asoslandi	Sug'urtani bozor infratuzilmasining muhim elementi sifatida ko'rib chiqish uchun nazariy asos yaratildi
XVIII–XIX asrlar (aktuar fanining shakllanishi)	Edmond Halley, Abraham de Moivre, Thomas Simpson	O'lim jadvallari, umr davomiyligini baholash modellari, annuitetlar va sug'urta majburiyatlarini hisoblash usullari ishlab chiqildi	Sug'urta riskini matematik baholash vositalari yaratilib, sug'urta fondlarini ilmiy boshqarish imkoniyati yuzaga keldi
XIX asr (nemis tarixiy maktabi)	Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand, Karl Knies, Gustav Schmoller	Sug'urta rivoji tarixiy, huquqiy va ijtimoiy institutlarga bog'liqligi asoslandi; davlatning tartibga soluvchi roli ko'rsatildi	Sug'urta bozorini boshqarishda institutsional yondashuvning shakllanishiga asos yaratildi
XIX asr oxiri – XX asr boshlari (Yevropa aktuar maktabi rivoji)	Benjamin Gompertz, William Makeham, August Zillmer, Carl Gattendorfer	O'lim ko'rsatkichlari modellari, sug'urta zaxiralarini hisoblash usullari, aktuar tariflash va to'lov qobiliyatini baholash tamoyillari rivojlantirildi	Sug'urta tashkilotlarini moliyaviy boshqarishning ilmiy bazasi shakllandi
XX asr ikkinchi yarmi (neoklassik bosqich)	Kenneth Arrow, Karl Borch, Gérard Debreu, J. David Cummins	Risk va noaniqlik nazariyasi, umumiy iqtisodiy muvozanat, korporativ risk-menejment va moliyaviy barqarorlik konsepsiyalari rivojlantirildi	Sug'urta bozori murakkab moliyaviy-iqtisodiy tizim sifatida kompleks boshqaruv obyekti sifatida qarala boshlandi

¹ Manba: muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar asosida tuzilgan.

Tarixiy bosqich	Asosiy namoyandalar	Ilmiy hissa	Sug'urta bozorini boshqarish rivojidagi ahamiyati
XX asr oxiri – XXI asr boshlari (Rossiya ilmiy maktabi)	V.Shakhov, Y.Fogelson, A.Arkipov, A.Tsyganov	Sug'urta nazariyasi, sug'urta huquqi, davlat tartibga solishi, riskka asoslangan nazorat va moliyaviy barqarorlik masalalari ishlab chiqildi	Zamonaviy davlat boshqaruvi va sug'urta infratuzilmasini rivojlantirish yondashuvlari shakllandi
Zamonaviy bosqich (O'zbekiston ilmiy maktabi)	I.Abdurakhmonov, R.Azimov, B.Ashrafkhanov, M.Mirsadykov	O'zbekiston sug'urta bozoridagi institutsional o'zgarishlar, raqamlashtirish, davlat tartibga solishini takomillashtirish va investitsiyaviy salohiyatni oshirish masalalari tadqiq etildi	Xalqaro tajriba va mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olgan holda milliy sug'urta bozorini modernizatsiya qilish yo'nalishlari ishlab chiqildi

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi ta'rifni taklif etish mumkin: "Sug'urta xizmatlari bozorini boshqarish — bu davlat, sug'urtalovchilar va iste'molchilar manfaatlarini uyg'unlashtirishga qaratilgan uzluksiz jarayon bo'lib, u nafaqat sug'urta institutlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, balki raqamli prediktiv tahlil vositalari va ESG-investitsiyalash tamoyillarini joriy etish orqali bozor mexanizmlarini takomillashtirishni ham nazarda tutadi".

Zamonaviy sug'urta bozorini boshqarish metodologiyasi bir nechta ilmiy yondashuvlarning integratsiyasiga asoslanishi lozim: aktuar, institutsional, tizimli, riskka yo'naltirilgan va raqamli yondashuvlar shular jumlasidandir. Ushbu yondashuvlarning har biri sug'urta bozori faoliyatining muayyan jihatini ochib beradi. Biroq faqat ularning kompleks qo'llanilishi zamonaviy iqtisodiyot sharoitida samarali boshqaruv modelini shakllantirish imkonini beradi.

Sug'urta faoliyatini xalqaro tartibga solish amaliyoti nazorat modelining bosqichma-bosqich o'zgarib borayotganini ko'rsatadi. Bu jarayon batafsil belgilangan me'yoriy talablarga asoslangan yondashuvdan (rules-based regulation) tartibga solish maqsadlari va natijalariga yo'naltirilgan tamoyillarga asoslangan modelga (principles-based regulation) o'tish bilan tavsiflanadi.

Mazkur yo'nalish xalqaro sug'urta nazorati standartlarida, xususan, International Association of Insurance Supervisors (IAIS) tomonidan ishlab chiqilgan "Insurance Core Principles, Standards and Guidance" hamda "Common Framework for the Supervision of Internationally Active Insurance Groups" hujjatlarida institutsional jihatdan mustahkamlangan.

An'anaviy, qoidalarga asoslangan tartibga solish modeli sug'urta tashkilotlari faoliyatining tuzilmasi, ayrim operatsiyalarni amalga oshirish tartibi, me'yoriy ko'rsatkichlarni hisoblash va ichki nazorat jarayonlariga doir batafsil talablarni belgilashni nazarda tutadi.

Mazkur yondashuvning asosiy afzalligi — bozor ishtirokchilari uchun aniq va bir xil qo'llaniladigan talablarni shakllantirish imkoniyatidir. Biroq sug'urta biznes-modellarining murakkablashuvi va qabul qilinayotgan risklar turlarining kengayishi shuni ko'rsatdiki, faqat rasmiy me'yorlarga rioya etish sug'urta tashkilotining amaldagi risklarni boshqarish sifati va uzoq muddatli barqarorligini har doim ham to'liq ifodalamaydi.

Qoidalarga asoslangan tartibga solishdan farqli ravishda, tamoyillarga asoslangan yondashuv sug'urta tashkilotiga belgilangan maqsadlarga erishish usullarini tanlashda ma'lum darajada erkinlik berish orqali nazoratning natijadorlikka yo'naltirilishini nazarda tutadi.

Mazkur model doirasida nazorat obyekti faqat aniq me'yoriy talablarning bajarilishi bilan cheklanmaydi. Sug'urta tashkilotining samarali korporativ boshqaruv tizimini shakllantirish qobiliyati, risklarni boshqarish mexanizmlarining yetariligi hamda moliyaviy barqarorlik darajasi ham baholash mezonlariga aylanadi.

IAIS standartlarida ushbu konsepsiya riskka asoslangan nazorat tamoyili orqali amalga oshiriladi. Mazkur yondashuv sug'urtalovchining risk profilini, ichki boshqaruv jarayonlarining sifatini hamda tashkilotning muhim risklarni mustaqil aniqlash, baholash va nazorat qilish imkoniyatlarini tahlil qilishni nazarda tutadi.

Insurance Core Principles tuzilmasi nazorat maqsadlari, standartlari va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Bu esa talablarning bosqichma-bosqich tuzilishini aks ettiradi: nazorat maqsadlarini belgilashdan tortib, ularni amalga oshirish mexanizmlarini baholashgacha bo'lgan jarayonlarni qamrab oladi.

Tamoyillarga asoslangan tartibga solish rivojida proporsionallik tamoyili alohida ahamiyatga ega. Unga ko'ra, nazorat talablari sug'urta tashkilotining hajmi, faoliyatining murakkabligi va qabul qilayotgan risklari darajasiga moslashtirilishi lozim.

Mazkur yondashuv keyinchalik xalqaro sug'urta guruhlarini nazorat qilishga mo'ljallangan ComFrame konsepsiyasida yanada rivojlantirildi. Unda asosiy e'tibor butun sug'urta guruhining risklarni boshqarish samaradorligini baholashga qaratiladi.

Rules-based regulation modelidan principles-based regulation modeliga o'tish sug'urta nazoratining mazmunan o'zgarayotganini anglatadi. Nazoratning asosiy yo'nalishi asta-sekin rasmiy talablarga muvofiqlikni

tekshirishdan boshqaruv tizimlari sifati, biznes-modellarning barqarorligi va sug'urta tashkilotlarining uzoq muddatli manfaatlarini himoya qilish qobiliyatini baholashga siljimoqda.

Shu bilan birga, tamoyillarga asoslangan tartibga solish sug'urtalovchilarga qo'yiladigan talablarning kamayishini anglatmaydi. Aksincha, u bozor ishtirokchilarining professional mas'uliyatini oshirishni, ichki risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirishni va boshqaruv sifatini yaxshilashni talab qiladi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda sug'urta bozorini boshqarishning ikki asosiy modeli ajratib ko'rsatiladi: anglo-sakson (liberal) modeli va kontinental (nazoratga asoslangan) modeli.

Anglo-sakson modeli o'zini o'zi tartibga solish, bozor intizomi va ishtirokchilarning mustaqilligiga ko'proq urg'u beradi. Kontinental model esa nazorat mexanizmlari, hisobotlilik va batafsil me'yoriy talablarning nisbatan yuqori roli bilan tavsiflanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sug'urta xizmatlari bozorini boshqarishga oid ilmiy yondashuvlarning tarixiy rivojlanishi uning mohiyatini tushunish jarayoni bosqichma-bosqich kengayganini ko'rsatadi: sug'urta oddiy zararlarni qoplash mexanizmidan iqtisodiy risklar va moliyaviy oqimlarni boshqarishga xizmat qiluvchi murakkab tizimga aylandi.

Tahlil natijalari sug'urta bozorini samarali boshqarishda aktuar hisob-kitoblar, institutsional tartibga solish, risklarni baholash, korporativ boshqaruv va zamonaviy nazorat mexanizmlarini o'zaro uyg'un holda qo'llash muhim ekanini ko'rsatadi. Shu jihatdan, xalqaro tajriba va milliy iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda sug'urta bozorini boshqarish mexanizmlarini izchil takomillashtirib borish uning barqaror va samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. — London: W. Strahan and T. Cadell, 1776.
2. Halley E. An Estimate of the Degrees of the Mortality of Mankind, Drawn from Curious Tables of the Births and Funerals at the City of Breslaw; with an Attempt to Ascertain the Price of Annuities upon Lives // *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. — 1693. — Vol. 17. — P. 596–610.
3. Gompertz B. On the Nature of the Function Expressive of the Law of Human Mortality, and on a New Mode of Determining the Value of Life Contingencies // *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. — 1825. — Vol. 115. — P. 513–583. — DOI: 10.1098/rstl.1825.0026.
4. Borch K.H. *Economics of Insurance* / ed. and compiled by K.K. Aase, A. Sandmo. — Amsterdam: North-Holland, 1990. — 402 p.
5. Cummins J.D., Venard B. (eds.). *Handbook of International Insurance: Between Global Dynamics and Local Contingencies*. — New York: Springer, 2007. — 990 p. — DOI: 10.1007/978-0-387-34163-7.
6. Abduraxmonov I.X., Abduraimova M., Abdullayeva N. *Sug'urta nazariyasi va amaliyoti: o'quv qo'llanma*. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018.
7. Azimov R.S., Shamsuddinov B.R. Insurance Market of Uzbekistan in the Conditions of Large-Scale Economic Reforms // *Insurance Business*. — Moscow, 2020. — No. 3. — P. 24–30.
8. International Association of Insurance Supervisors. *Insurance Core Principles and Common Framework for the Supervision of Internationally Active Insurance Groups (ComFrame)* [Elektron resurs]. — Basel: IAIS, 2024. — URL: <https://www.iais.org/uploads/2025/06/IAIS-ICPs-and-ComFrame-December-2024.pdf> (murojaat sanasi: 17.08.2026).
9. O'zbekiston Respublikasining "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, 2021-yil 23-noyabr, O'RQ-730-son [Elektron resurs]. — URL: <https://lex.uz/docs/-5739117> (murojaat sanasi: 17.08.2026).

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Maqsudov Hasan

2026. № 4-maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

